

*Проценко С.М.,
кандидат географічних наук,
доцент кафедри ландшафтної архітектури
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ПРИНЦИПИ ТА МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ЕКОЛАНДШАФТІВ

Базовим елементом наукового дослідження є визначення сутності процесу явища, об'єкта, тобто визначення поняття, терміна є основою для вираження об'єктивно існуючої реальності в тій чи іншій галузі науки.

Формування понятійного апарату в сфері архітектурної діяльності характеризується багатовекторними напрямками. В той же час розвиток окремої галузі наукового знання тісно пов'язаний з появою термінів – слів, що є точним визначенням певного поняття в галузі науки, техніки, мистецтва. В такому контексті це визначення належить до галузі термінів ландшафтної архітектури та екології.

Понятійно-термінологічна система архітектурних об'єктів, еколандшафтів, культурних, історичних ландшафтів, просторово-композиційних характеристик започатковується в різних сферах знань. Теоретичне обґрунтування наукової термінології започатковано вченими Л.Ю. Балахановим, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, А.А. Реформатським, С.А. Чаплигінін та ін.

Вивченням понятійно-термінологічних проблем у природно-географічних, соціальних, екологічних науках займались Е.Б. Алаєв, Д.А. Арманд, К. Троль, О.П. Гавриленко, В.С. Джигірій.

У регіональних дослідженнях архітектурного напрямку значну увагу термінологічному аспекту приділяли вчені-архітектори Ю.А. Білоконь, І.О. Фомін, Т.Ф. Панченко.

Понятійно-термінологічний апарат в архітектурній діяльності всебічно висвітлено в роботах А.П. Мардера, В.І. Тимофеєнка, І.О. Фоміна.

У сфері визначень у ландшафтній архітектурі, ландшафтній екології актуальним пошуком конкретизації термінів та понять відзначаються дослідження М.Д. Гродзинського, І. Дирди, В.С. Джигірей, Е.Ю. Колбовського.

Отже, вивчення та трансформація понятійно-термінологічного апарату окремої сфери діяльності – це процес інтеграції різних галузей знань.

У той же час необхідність уточнення та визначення термінології в ландшафтній архітектурі викликана інтеграцією цієї галузі науки та її заглибленням у сферу діяльності дотичних галузей знань, а саме: екологічної, фізичної географії, екології, системи управління, ландшафтного планування, охорони навколишнього середовища, туризму і рекреаційної діяльності, медичної географії та ін.

Поряд з цим трансформація архітектурної освіти, яка відбувається в Україні в останнє десятиріччя, зумовлює підвищену увагу до систематизації, впорядкування і приведення до сучасних вимог понятійно-термінологічного апарату – основи ландшафтної складової архітектурної науки. Знання основних ландшафтних, екологічних, містобудівних, архітектурних, історично-мистецьких, географічних термінів та понять – запорука ґрунтовного засвоєння дисциплін архітектурного містобудівного ландшафтного спрямування.

Визначення понятійно-термінологічної системи еколандшафтів враховує такі положення:

– визначимо, що в архітектурній діяльності означає слово «поняття», тобто апарат архітектурної науки забезпечений лексичним фондом. Реально існуюче явище формує уявлення про об'єкт, предмет дослідження, думку чи поняття, що в процесі формування отримує свою назву «термін»;

– термінологічна система формується за своїми правилами: відображення дійсності; місце в системі (функціональні зв'язки); формування термінів протилежного значення (правило антиномій); передбачення (прогнозування) майбутнього явища.

Враховуючи зазначені положення, понятійно-термінологічна система еколандшафтів складається з узагальнення суттєвих ознак об'єкта визначення, вивчення взаємних зв'язків об'єкта з дотичними сферами його функціонування, внаслідок чого точно визначається (словом) термін «еколандшафт».

Цей термін – багатоспекторний об'єкт термінології, який складається з:

– екологічної складової, що включає: екосистему природно-географічну та природно-заповідних території з особливим режимом охорони, наприклад національні парки, заповідники, заказники тощо; екосистему антропогенну; екосистему міста; екосистему техногенну тощо;

– ландшафтної складової: геоландшафт природний (географічний); ландшафт антропогенний; ландшафт антропогенний культурний; ландшафт історичний; ландшафт техногенний; ландшафт міський (урбанізований) тощо.

Акцентована увага на реально існуючому явищі створює уявлення, міркування про поняття, а поняття отримує свою назву – «термін».

Перший принцип упорядкування термінології – це принцип відображення реальної дійсності.

Другий методологічний принцип – системності. Всі явища, які вивчаються окремою галуззю науки, в цьому контексті – ландшафтною архітектурою, знаходяться у взаємозв'язку, тобто представляють собою систему, в якій поняття перебувають у зв'язку з іншими поняттями, наприклад: поняття «екологія», «ландшафтна архітектура» та «еколандшафт».

Третій важливий принцип упорядкування термінології – принцип антиномії, тобто формування термінів протилежного значення, наприклад: ландшафт природний – ландшафт антропогенний; ландшафт техногенний – ландшафт деградований.

Четвертий принцип – передбачення, який припускає, що при впорядкуванні термінології враховуються не тільки існуючі чи відомі явища, але і такі, що можуть виникнути в майбутньому. Цим і зумовлений термін «еколандшафт».

Базуючись на вищезазначених методологічних принципах, виникає необхідність сформулювати вимоги до визначення термінів у сфері еколандшафтної діяльності:

1. Правильна орієнтація, тобто термін повинен відображати те поняття, сутність якого не протирічить йому. Наприклад, ландшафтні ресурси: природно-географічні рекреаційні, туристичні, курортні історичні тощо.

2. Системність – термін, чітко зорієнтований на визначену понятійно-термінологічну систему. Наприклад, еколандшафтна понятійно-термінологічна система.

3. Девагантність – можливість утворення терміна від базового. Наприклад, рекреація – рекреант, міграція – мігрант.

4. Точне визначення чи коротке визначення: «акцент» – композиційний прийом; географічне середовище – навколишнє природне середовище; архітектурне середовище – як архітектурний простір.

5. Граматична правильність, унікальність та зручність перекладу на інші мови.

6. Благозвучність терміна: «сельбищна територія» чи житлова територія; житлова забудова.

7. Граматична відповідність: основні ознаки – додаткові ознаки; прямі докази – опосередковані докази.

8. Унікальність терміна – ця вимога базується на глибокому аналізі (знанні) загальнонаукових термінів.

9. Вимога щодо можливості перекладу терміна іншими мовами з найбільш точним визначенням.

Вимоги, яким повинні відповідати визначення терміна, можуть бути сформульовані як:

1. Однозначність: термін виражає одне поняття, тобто кожному поняттю один термін – екологічна ємність територій; ландшафтне навантаження.

2. Відповідність терміна категорії понять: розвиток території – стабільний розвиток території, стихійний розвиток території, пульсуючий розвиток території.

3. Відсутність у визначенні повторів, наприклад озеленені території, території зелених насаджень.

4. Об'єктивність, тобто однозначне пояснення з урахуванням можливого дискусійного провадження: екологія міста, урбоекологія.

5. Історичність визначення: сади-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

6. Чіткість визначення (дефініція) родового поняття: архітектура – ландшафтна архітектура – ландшафтне середовище.

У цілому викладені вимоги ілюструють схематичну модель визначення термінів (рис. 1). Відзначаємо:

– визначення термінів можуть бути короткими (діфініція), розширеними та вичерпаними (енциклопедичні статті);

– відповідно до мети визначення термінів розділяються на: навчальні; пізнавальні (наводяться різні визначення, дискусійні підходи); енциклопедичні;

– для визначення термінів навчального призначення найбільш вірогідною формою є дефініція.

На основі викладеної понятійно-термінологічної системи еколандшафтів підготовлений та опублікований Словник екологічних та ландшафтних термінів, мета якого – розкрити сутність понять та термінів, що вживаються в професійній літературі фахівцями, які працюють у галузях знань ландшафтної архітектури, ландшафтного планування, туризму, рекреаційної діяльності, охорони навколишнього середовища та ландшафтної архітектури – ландшафтного середовища.

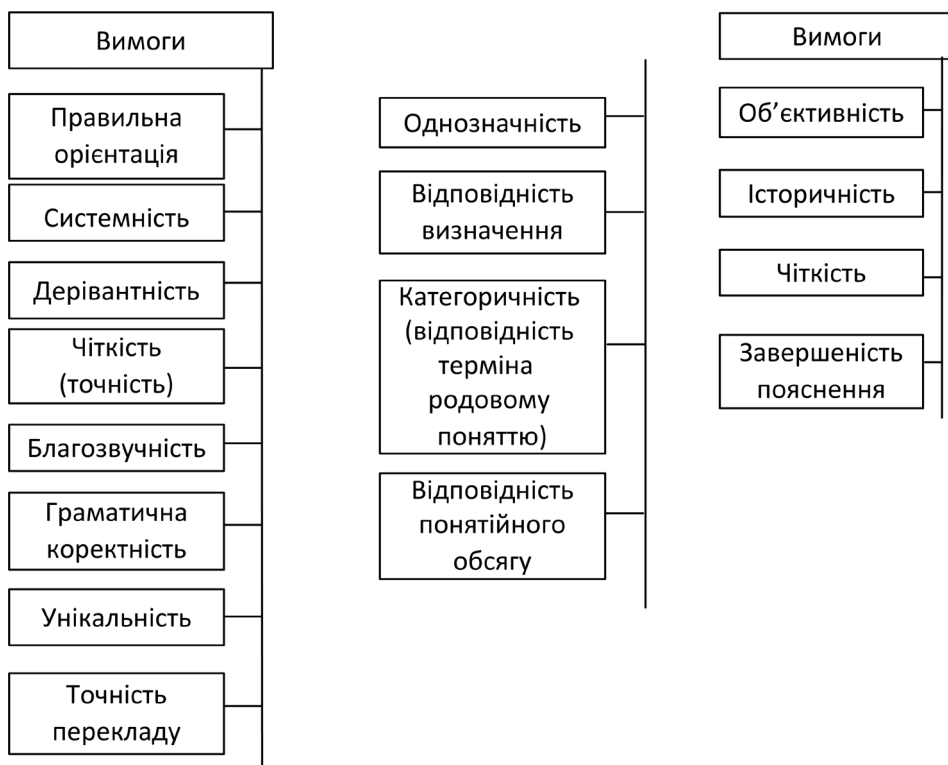
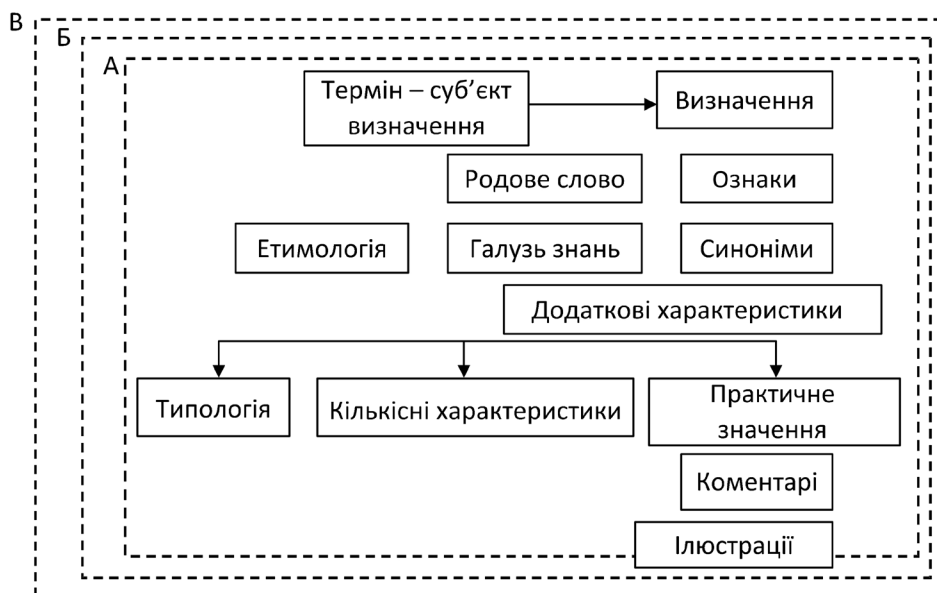

Рис. 1. Схематична модель визначення термінів

А – дефініція; Б – розширене значення; В – енциклопедичне видання

Рис. 2. Структурна модель визначення термінів

У теоретичному аспекті модель визначення термінів базується на трьох поняттях:

- дефініція;
- розширене значення;
- енциклопедичне видання.

Ілюстрована модель визначення зображена на рис. 2.

Підсумовуючи вищенаведені тези щодо удосконалення (розроблення) понятійно-термінологічного апарату в сфері ландшафтної архітектури, доцільно зосередити увагу на таких позиціях:

- необхідність використання апарату оцінки аналогів у дотичних сферах діяльності та використання історичного досвіду для визначення базових понять;

- всебічне знання об'єкта та предмета термінологічного пошуку в різних сферах знань;

- лаконічність та чіткість формулювання термінів в умовах навчального процесу, енциклопедичних досліджень.

Список літератури

1. *Алаев Э.Б.* Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.

2. *Бейдик О.О.* Географія. Короткий тлумачний словник. – К.: Либідь, 2001. – 192 с.

3. *Волошин В.Ф., Зельмен Н.А.* Словарь архитектурных терминов. – Минск: Высшая школа, 1990. – 188 с.

4. *Географический* энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – 422 с.; ил.

5. *Градостроительство* и территориальная планировка. Понятийно-терминологический словарь / Мин-во архитектуры и строительства Республики Беларусь: Г.А. Потаев (отв. ред.), И.А. Иодо, К.К. Хачатрянц, А.И. Ничкасов. – Минск-типроект, 1999. – 192 с.

6. *Фомін І.О.* Основи теорії містобудування: Підручник. – К.: Наукова думка, 1997. – 191 с.